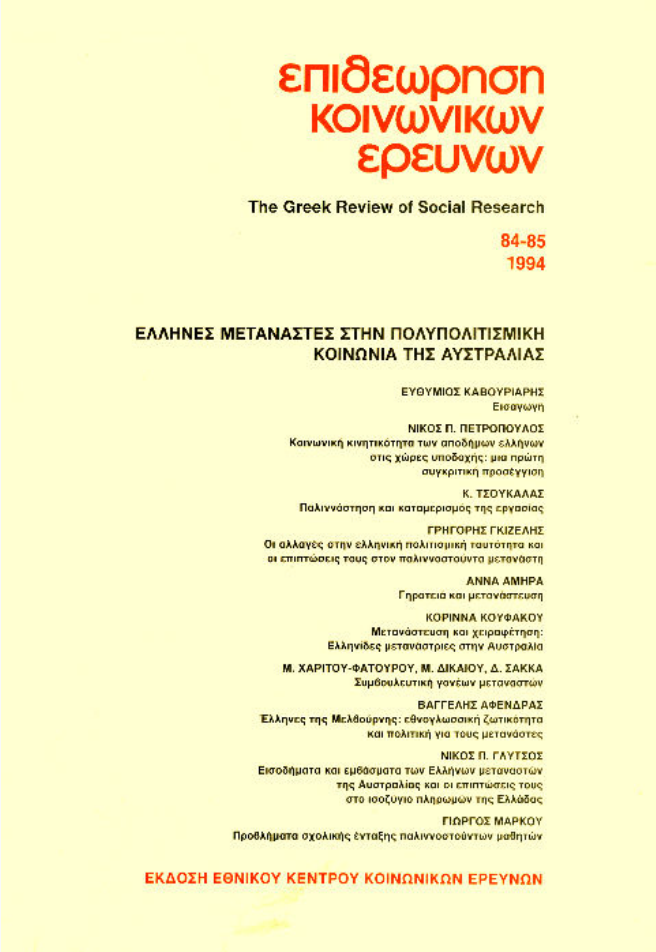
ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 84 (1994)

84-85

Οι αλλαγές στην Ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και οι επιπτώσεις τους στον παλιννοστούντα μετανάστη

Γρηγόρης Γκιζέλης

doi: 10.12681/grsr.617

Copyright © 1994, Γρηγόρης Γκιζέλης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Γκιζέλης Γ. (1994). Οι αλλαγές στην Ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και οι επιπτώσεις τους στον παλιννοστούντα μετανάστη. *The Greek Review of Social Research*, *84*, 34–42. https://doi.org/10.12681/grsr.617

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 29/03/2024 09:18:36

*Γρηγόρης Γκιζέλης**

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ

Η έννοια της πολιτισμικής ταυτότητας μιας κοινωνικής ομάδας, ενός λαού ή ενός συνόλου λαών εκφράζει τις ιδιαιτερότητες του πολιτισμικού συστήματος αυτής της ομάδας, αυτού του λαού ή αυτού του συνόλου λαών.

Ο όρος *πολιτισμική ταυτότητα* έχει συνδεθεί με το κίνημα προστασίας των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων ενός έθνους ή ενός συνόλου εθνών με κοινά πολιτισμικά στοιχεία, το οποίο διαδόθηκε τις τελευταίες δύο ή τρεις δεκαετίες.

Οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες οφείλονται στη δημιουργία ενός ιδιάζοντος τρόπου κατανόησης του περιβάλλοντος κόσμου, που αναπτύσσεται σε κάθε κοινωνική ομάδα. Συνήθως τα άτομα-μέλη ενός κοινωνικού συνόλου αγνοούν αυτή την πραγματικότητα, ότι, δηλαδή, κάθε μικρή ή μεγάλη κοινωνική ομάδα ή κάθε λαός έχει το δικό του, ξεχωριστό, γνωστικό και αντιληπτικό σύστημα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται προβλήματα επικοινωνίας αλλά και αλληλοκατανόησης ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τους διάφορους λαούς.[1]

Τα προβλήματα αυτά είναι πιο έντονα και εμφανή στα άτομα που προέρχονται από μία κοινωνία ξένη προς εκείνη στην οποία είναι υποχρεωμένα να ζουν και να αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσεται ο μετανάστης ο οποίος, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της παραμονής του στη νέα του πατρίδα, εφαρμόζει τους κανόνες του συστήματος της χώρας της προέλευσής του στο χώρο που κυριαρχεί ένα άλλο σύστημα, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται ως παραβάτης των τοπικών κοινωνικών κανόνων, χωρίς πολλές φορές να υπάρχει σε κάποιο υποφερτό βαθμό η απαραίτητη σ' αυτές τις περιπτώσεις ανοχή, επιείκεια και ανεκτικότητα από τον κάτοικο της χώρας υποδοχής.

---

* Κέντρο Μελέτης της Νεοελληνικής Κοινωνίας, Ακαδημία Αθηνών.

1. Βλ. σχετικά Γκιζέλης, Γρηγόρης, *Η Εθνογραφία της Υγείας*, Αθήνα, Γρηγορόπουλος, 1977, σσ. 46-61.

Παρόμοιες καταστάσεις, με σοβαρές επιπτώσεις στον ψυχικό του κόσμο, αντιμετώπισε και ο Έλληνας μετανάστης στην Αυστραλία, ο οποίος ψυχολογικά συγκλονίστηκε από την επαφή συγχρόνως με δύο διαφορετικά από το δικό του πολιτισμικά συστήματα, δηλαδή, το αυστραλιανό και το αστικό, δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων μεταναστών στη μακρινή αυτή ήπειρο προερχόταν από αγροτικές περιοχές.

Η περίοδος ακμής του μεταναστευτικού ρεύματος από την Ελλάδα στην Αυστραλία τοποθετείται στο διάστημα από το τέλος της δεκαετίας του '50 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60.[2] Η περίοδος ακμής της μεταναστευτικής εξόδου προς την Αυστραλία και ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά που είχε η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών –το νεαρό της ηλικίας, η αγροτική προέλευση, η περιορισμένη σχολική εκπαίδευση– συνηγορούν στο γεγονός ότι ο Έλληνας μετανάστης ήταν φορέας ενός πολιτισμικού συστήματος, κυρίαρχου ακόμη κατά την εποχή της μετανάστευσής του, που ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις μιας αγροτικής κοινωνίας.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, ανεξάρτητα από τις επιδράσεις αλλά και τις αλλαγές που έχει υποστεί το ελληνικό πολιτισμικό σύστημα στο διάστημα από τον αγώνα ανεξαρτησίας των Ελλήνων το 1821 μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, εξέφραζε κυρίως το γνωστικό και αντιληπτικό σύστημα ενός αγροτικού, κατά βάση, πληθυσμού ο οποίος συνδεόταν άμεσα και επηρέαζε την κοινωνική δομή και οργάνωση του αστικού χώρου.[3]

Η οικογένεια, τόσο στην πόλη, όσο και στην ύπαιθρο χώρα, ήταν το κέντρο της κοινωνικής ζωής, όπως η τελευταία παρουσιαζόταν μέσα από ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων στις οποίες συμμετείχαν συγγενείς, φίλοι και γείτονες.

Η παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα σχεδόν ταυτιζόταν με την εθνική, στην οποία συμμετείχαν όλοι, ανεξάρτητα από την κοινωνικο-οικονομική τους θέση, την εκπαίδευση ή τον τόπο διαμονής τους. Η παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα εκλαμβανόταν με έναν αφαιρετικό τρόπο ως ένα εννιαίο σύστημα· αγνοούνταν δηλαδή ή συμπιέζονταν μέχρις αφανισμού στο ιδεολογικό επίπεδο οι τοπικές ιδιαιτερότητές του.

Αυτό το πολιτισμικό σύστημα κατόρθωσε να επιβιώσει μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του '60, μολονότι αμέσως μετά τον πόλεμο άρχιζαν να εμφανίζονται παράγοντες που υπέσκαπταν το ρόλο του στην ελληνική κοινωνία προς όφελος ενός μικροαστικού πολιτισμικού συστήματος με έντονες τις ξένες επιδράσεις.

Η εντατικοποίηση του ρυθμού αστικοποίησης και η αντίστοιχη ραγδαία εγκατάλειψη της υπαίθρου, φαινόμενα που εμφανίστηκαν με το τέλος του πολέ-

---

2. Des Storer, «Dreams and Realities», *Survey of Greek Schoolchildren,* Melbourne, 1975-78, 1978, σ. 7.

3. Γκιζέλης, Γρηγόρης, «Περίγραμμα των Κατευθύνσεων της Ελληνικής Πολιτιστικής Πολιτικής», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών,* τεύχ. 30-31, 1977, 372· βλ. επίσης Γκιζέλης, Γρηγόρης κ.ά., *Παράδοση και Νεωτερικότητα στις Πολιτιστικές Δραστηριότητες της Ελληνικής Οικογένειας: Μεταβαλλόμενα Σχήματα,* Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1984, σ. 78.

μου, έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην κατάρρευση των παραδοσιακών προτύπων ζωής και στη διάδοση των μικροαστικών αντιστοίχων τους και φιλοδοξιών στην ύπαιθρο, σε συνδυασμό με τη στάση, τη νοοτροπία και τις αντιλήψεις που προωθεί η «κοινωνία της αφθονίας», στην οποία άρχισε να περνάει, κατά ανορθόδοξο από οικονομική πλευρά τρόπο, η ελληνική κοινωνία.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60 υπήρξε μια προοδευτική ανοδική πορεία της ελληνικής οικονομίας, η οποία συνέπεσε επίσης με τη διάδοση της μαζικά παραγόμενης κουλτούρας, έντυπης ή ηλεκτρονικής, δηλαδή των φορέων επικοινωνίας της ανθρώπινης μάζας. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την απαρχή διάλυσης των προαναφερθέντων παραδοσιακών σχημάτων κοινωνικής ζωής και τρόπου ζωής.

Οι Έλληνες που επιχείρησαν το υπεραντλατικό ταξίδι τους προς ανεύρεση καλύτερης τύχης στον αντίποδα της υδρογείου, κατά την περίοδο της μεγάλης φυγής, δεν πρόλαβαν να γνωρίσουν τα νέα πολιτισμικά πρότυπα και τους νέους κανόνες κοινωνικής και πολιτισμικής συμπεριφοράς που άρχισαν να επικρατούν και να αφομοιώνονται από τους συμπατριώτες τους ή συγγενείς τους που έμειναν πίσω, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής τους, στην πόλη ή στο χωριό.

Επομένως οι Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία –τουλάχιστον ο κύριος όγκος τους– έφεραν μαζί τους ένα ελληνικό πολιτισμικό σύστημα που ανταποκρινόταν στις λειτουργικές ανάγκες μιας αγροτικής, κατά βάση, κοινωνίας.

Όταν ο Έλληνας μετανάστης έφτανε στην Αυστραλία, δεν αναζητούσε εργασία σε οικείους χώρους απασχόλησης αλλά στο δευτερογενή, στην αρχή, και στον τριτογενή, στη συνέχεια, τομέα εργασίας, που είναι συνδεδεμένοι με την πόλη. Τα ποσοστά των Ελλήνων μεταναστών οι οποίοι ασχολήθηκαν με τη γεωργία, την αλιεία και τη δασοκομία είναι μηδαμινά, αφού κυμαίνονται γύρω στο 1,5%.[4] Αυτή η προτίμηση του μετανάστη για το δευτερογενή τομέα απασχόλησης, ανεξάρτητα αν οφείλεται σε προσωπικούς λόγους ή του «επιβλήθηκε» από τη χώρα υποδοχής του, προκειμένου να εξυπηρετηθούν οικονομικές της ανάγκες, του προκάλεσε διπλό πολιτισμικό κλονισμό, γιατί, ενώ ήταν φορέας ενός αγροτικού πολιτισμικού συστήματος, βρέθηκε σε ένα χώρο στον οποίο κυριαρχούσαν φορείς ενός ξένου προς το δικό του, το ελληνικό, και συγχρόνως ενός αστικού πολιτισμικού συστήματος.

Τα ψυχολογικά προβλήματα που προέκυψαν από αυτό τον πολιτισμικό κλονισμό αντιμετωπίστηκαν με την εφαρμογή ενός αμυντικού μηχανισμού που χρησιμοποίησε τεχνικές και μεθόδους που απέβλεπαν στη διατήρηση και προβολή της εθνικής πολιτισμικής του ταυτότητας την οποία κατόρθωσε να διατηρήσει σχεδόν ανέπαφη για αρκετό διάστημα, εξιδανικεύοντας και απολιθώνοντας τις μορφές της.

---

4. Βλ. σχετικά *Η Ελληνική Συμμετοχή στο Εργατικό Δυναμικό της Βικτόριας*. Ενημερωτικό Έγγραφο, αρ. 1. Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987, σ. 14, και Australian Bureau of Statistics, *1981 Census of Population and Housing*, πίνακας 8.

Οι ελληνικές ορθόδοξες κοινότητες, οι εκκλησίες και τα ελληνικά σχολεία, που ίδρυσαν οι Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία, παρά τις αλλαγές που έγιναν στον τρόπο οργάνωσής τους για να προσαρμοστούν στο νέο κοινωνικό περιβάλλον, βασίστηκαν σε έννοιες και πρότυπα που υπήρχαν στο νου τους και τους ήταν οικεία από τον αγροτικό χώρο από τον οποίο ξεκίνησαν. Το ίδιο και τα δίκτυα κοινωνικών σχέσεων, οικογενειακής κυρίως βάσης, που έστησαν, και τα οποία έχουν επισημάνει Αυστραλοί ερευνητές των ελληνικών κοινοτήτων, είχαν τα πρότυπά τους στην παλιά πατρίδα.[5] Μέσω των δικτύων αυτών και της κοινότητάς του, ο μετανάστης επιβεβαίωνε την προσωπική του ταυτότητα και στη συνέχεια την εθνική του και μπορούσε να αντιμετωπίσει όσο το δυνατό πιο ανώδυνα τους ψυχικούς κλονισμούς που του προκαλούσε η επαφή με τα δύο νέα πολιτισμικά συστήματα. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ήταν εύκολο να επιβιώσουν οικείες ιδέες, θέσεις, απόψεις και συμπεριφορά σε θέματα που σχετίζονταν με την επιλογή συντρόφου, με την οικογένειά του, τις επιλογές των παιδιών του –επαγγελματικές και συντρόφων–, τους ρόλους των μελών της οικογένειάς του κ.λπ., στοιχεία που επίσης έχουν επισημάνει πολλοί Αυστραλοί και ελληνικής καταγωγής κοινωνικοί ερευνητές.[6] Και μολονότι, ιδίως τα παιδιά, είναι φορείς πολιτισμικών αλλαγών και νέων αξιών και βοηθούν τους γονείς να υιοθετήσουν νέα πρότυπα κοινωνικής ζωής και συμπεριφοράς, το παλιό, αν κρίνουμε από τις αναφορές για τις αντιδράσεις γονιών στην ανανεωτική τάση των παιδιών τους,[7] επικρατεί ακόμη σταθερά ή τουλάχιστον δεν υποχωρεί με την ταχύτητα που παρατηρήθηκε στη χώρα προέλευσης των μεταναστών, την Ελλάδα.

Ενώ ο Έλληνας μετανάστης στην Αυστραλία εξιδανίκευε το ελληνικό πολιτισμικό σύστημα, στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του '60 άρχισαν να

---

5. Βλ. ενδεικτικά, Bottomley, G., *After the Odyssey: A Study of Greek Australians,* St. Lucia, University of Queensland Press, 1979· King, R., «The Dialectics of Culture: Greek in Australia», *Readings for Helpers in a Culturally Plural Society,* compiled by Loula Rodopoulos, Richmond, Victoria, Clearing House on Migration Issues, 1976· Rodopoulos, L., «Understanding the Greek Family in Australia», *Australian Child and Family Welfare,* 2,1, 1978, 24-28, 31-35.

6. Bottomley, G., «Some Greek Sex Roles – Ideals, Expectations and Action in Australia and Greece», *Australian and New Zealand Journal of Sociology,* 10, 1974, 8-16· Caldwell, J. et al., «Female Group Interviews in Melbourne: A Report as Semi-structured Interviews», *Towards an Understanding of Contemporary Demographic Change,* Australian family formation project. Monograph No 4. Department of demography, Institute of Advanced Studies, Canberra, Anu press 1976, σσ. 117-41· Mackie, Fiona, «Networks, Values and Cultural Change» στο Price, Charles (ed.), *Greeks in Australia,* Canberra, Anu Press, 1975· *Η Ελληνική Νεολαία στη Βικτόρια,* Υπόμνημα της Ελληνικής Παροικίας, αρ. 2, Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο, 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987· *Η Ελληνική Οικογενειακή Ζωή στη Δεκαετία του '80,* Ενημερωτικό Έγγραφο, αρ. 2, Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987.

7. Critharides, Len, «A Little Story», *Greek Action Bulletin,* vol. 11 (1) Μάρτιος 1986, 25-26.

γίνονται εμφανή τα σημεία αλλαγής του πολιτισμικού συστήματος όχι μόνο στον αστικό χώρο, αλλά και, κυρίως, στον αγροτικό. Ξένα κοινωνικο-πολιτισμικά πρότυπα άρχισαν να εισέρχονται κατευθείαν από τα κέντρα της δημιουργίας τους στον ελληνικό αγροτικό χώρο, χωρίς να περνούν από το φίλτρο του αστικού πολιτισμικού συστήματος.[8]

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 ο πρώτος ελληνικός τηλεοπτικός σταθμός τέθηκε σε λειτουργία. Μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα η τηλεόραση εισέβαλε στα ελληνικά νοικοκυριά σ' όλη τη χώρα, αλλάζοντας τον τρόπο ζωής των Ελλήνων και επηρεάζοντας τις καταναλωτικές τους συνήθειες.

Το πολιτισμικό σύστημα που άρχισε να δημιουργείται από τότε βασίζεται σε ένα νέο μέσο επικοινωνίας, την ηλεκτρονική, που ασκεί επίδραση στην κοινωνική οργάνωση η οποία διαδραματίζει σπουδαιότατο ρόλο στη διαδικασία της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών.

Στον ελληνικό χώρο, συγκεκριμένα, αν λάβουμε υπόψη το μέσο επικοινωνίας που χρησιμοποιούν περισσότερο οι ελληνικές οικογένειες, παρατηρούμε μια ιδιότυπη εξέλιξη της κοινωνίας τους. Αυτή κινήθηκε από το επίπεδο της «πρόσωπο με πρόσωπο» επικοινωνίας προς την ηλεκτρονική, χωρίς επιβράδυνση στο ενδιάμεσο στάδιο του γραπτού μέσου. Σαν αποτέλεσμα, η ελληνική οικογένεια, αστική και αγροτική, έγινε ένας μεγάλος καταναλωτής παραγόμενης μαζικά ηλεκτρονικής κουλτούρας.[9]

Οι νέες κοινωνικές διαφοροποιήσεις αντανακλώνται σε διάφορα πρότυπα της πολιτισμικής συμπεριφοράς των ποικίλων κοινωνικών ομάδων και υποομάδων: ακόμη και μέσα στην ίδια την οικογένεια έχουν αναπτυχθεί νέα πρότυπα πολιτισμικής συμπεριφοράς σε δύο τουλάχιστον επίπεδα, εκείνο των γονέων και εκείνο των παιδιών. Από μια άποψη, αυτό είναι ένδειξη ότι έχουν χαλαρώσει σημαντικά οι οικογενειακοί δεσμοί, γεγονός που οφείλεται στην ανάπτυξη και χρησιμοποίηση από κάθε ομάδα διαφορετικού γνωστικού και αντιληπτικού συστήματος. Ωστόσο, από μια άλλη οπτική, οι δύο ομάδες συνδέονται πάλι. Και οι δύο συμμετέχουν στο μαζικό επίπεδο του πολιτισμικού συστήματος, ανεξάρτητα από το μέσο επικοινωνίας που χρησιμοποιείται περισσότερο. Το μαζικό επίπεδο του πολιτισμικού συστήματος ενώνει επίσης όλες τις άλλες κοινωνικές ομάδες, σε πείσμα των διαφορών στην κοινοτική υποδομή ή στον οικιακό εξοπλισμό, στα επίπεδα εκπαίδευσης, απασχόλησης ή εισοδήματος.

Το μαζικό επίπεδο του πολιτισμικού συστήματος είναι ο δίαυλος εισόδου στον ελληνικό χώρο ξένων κοινωνικών και πολιτισμικών προτύπων και συγχρόνως ο κύριος παράγοντας επιβολής μιας πολιτισμικής ομοιομορφίας.

Οι παρατηρούμενες μεταλλαγές στοιχείων του ελληνικού πολιτισμικού συστήματος, κυρίως εκείνων που χαρακτηρίζουν την ελληνική πολιτισμική ταυτό-

---

8. Γκιζέλης, Γρηγόρης, «Η Τηλεόραση και το Ελληνικό Πολιτιστικό Σύστημα», *Πρωτοβουλία*, περίοδος Β', χειμώνας 1978-79.

9. Γκιζέλης, Γρηγόρης κ.ά., *Παράδοση και Νεωτερικότητα στις Πολιτιστικές Δραστηριότητες της Ελληνικής Οικογένειας*, κεφ. 3, «Πολιτιστικές Δραστηριότητες».

τητα, αντιμετωπίζονται συνήθως από τον Έλληνα που ζει μόνιμα στη χώρα του χωρίς σημαντικές επιπτώσεις στον ψυχοπνευματικό του κόσμο, γιατί θεωρεί ότι αποτελούν φυσική εξέλιξη της πορείας του στη ζωή. Από μια σκοπιά, αν και επηρεάζεται από διάφορα ρεύματα, ο ίδιος είναι δημιουργός συνεχώς νέων πολιτισμικών μορφών, οι οποίες, όμως, ή δε φτάνουν ή φτάνουν αλλοιωμένες και με καθυστέρηση στις περιοχές της περιφέρειας του ελληνισμού. Επιπλέον, αντέδρασε με τη διαδικασία της πολιτιστικής αφύπνισης και ζήτησε να απορρίψει τα ξένα πολιτισμικά στοιχεία που ασκούσαν έντονη ψυχολογική πίεση, κάθε φορά που ο όγκος τους αυξήθηκε τόσο, ώστε ήταν αδύνατη η δημιουργική τους αφομοίωση, με αποτέλεσμα να αισθάνεται ότι κινδυνεύει η εθνική πολιτισμική ταυτότητά του λόγω της συντελούμενης πολιτισμικής μεταλλαγής (acculturation).

Το φαινόμενο της πολιτισμικής αυτής αντίδρασης ήταν ιδιαίτερα εμφανές κατά τη δεκαετία του '70 στην οποία έλαβε τη μορφή «αναγεννητικού κινήματος» (revitalization movement), με την έννοια που οι ανθρωπολόγοι δίνουν στον όρο.

Οι ελεύθερες συζητήσεις σε επίπεδο ειδικών πάνω σε θέματα παραδοσιακής κουλτούρας και κοινωνικής μεταλλαγής αυξήθηκαν αριθμητικά στη δεκαετία του '70, ιδιαίτερα μετά την πτώση της δικτατορίας (1974). Την ίδια εποχή σημειώθηκε τεράστια πολιτιστική δραστηριότητα, που συνεχίζεται στο επίπεδο της επαρχίας και στις γειτονιές της πόλης, με μουσική και χορευτικές εκδηλώσεις, θεατρικές παραστάσεις, εκθέσεις, ίδρυση τοπικών μουσείων, εταιρειών κ.λπ. Η πρωτοβουλία γι' αυτές τις δραστηριότητες ξεκινάει είτε από την πρωτεύουσα προς την επαρχία είτε αντίστροφα, από τοπικές πολιτιστικές οργανώσεις και εταιρείες, ο αριθμός των οποίων έχει αυξηθεί ραγδαία κατά τα τελευταία χρόνια.[10]

Πολύ συχνά η πολιτισμική αυτή αντίδραση παίρνει τη μορφή ενός folklorismus· γίνεται, δηλαδή, έντονη προβολή και χρήση παραδοσιακού λαογραφικού υλικού με σκηνικά στοιχεία που συνθέτουν μια λαογραφία θεάματος. Οι διάφορες εκδηλώσεις –που και το πιο μικρό χωριό οργανώνει και οι οποίες έχουν ενσωματώσει λαογραφικά στοιχεία, αλλά διαφέρουν από τα παραδοσιακά πανηγύρια– αποβλέπουν στο να εκθειάσουν την τοπική και την εθνική πολιτισμική ιδιαιτερότητα. Στην πραγματικότητα, όμως, οι εκδηλώσεις αυτές οδηγούν στο χτίσιμο μιας νέας λαϊκής κουλτούρας η οποία στο πλαίσιο μιας εθνικής πολιτισμικής ενότητας εξαφανίζει τις τοπικές διαφορές.

Αυτή την κατάσταση αντιμετωπίζει ο Ελληνοαυστραλός, όταν αποφασίσει να επιστρέψει για μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα. Το ερώτημα είναι πώς αντιδρά σ' αυτό το νέο πολιτισμικό περιβάλλον και τι επιπτώσεις έχει αυτό στην ψυχική του υγεία και στην προσωπικότητά του γενικά.

Έπειτα από αρκετά, μέχρι πολλά, χρόνια παραμονής στην Αυστραλία, πολλοί μετανάστες αποφασίζουν να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Έχει υπολογιστεί

10. Γκιζέλης, Γρηγόρης κ.ά., ό.π., σ. 12, και ιδίως τη μελέτη Γκιζέλης, Γρηγόρης κ.ά., *Πρακτική και Οργάνωση των Κοινωνικοπολιτιστικών Δραστηριοτήτων: Έκθεση και Συλλογή Στοιχείων για τον Ελληνικό Χώρο*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1977, τόμ. Α'.

ότι 60.000 γεννημένοι στην Ελλάδα μετανάστες, ή περίπου το 28% των ατόμων που εγκαταστάθηκαν στη μακρινή ήπειρο, το διάστημα μεταξύ 1947 και 1979, επέστρεψαν για μόνιμη εγκατάσταση στη χώρα προέλευσής τους.[11] Η επιστροφή όμως αυτή, που είχε περιβληθεί με όλα τα συναισθήματα του νόστου για την πατρική εστία, πολλές φορές απέληξε σε πλήρη απογοήτευση και πολιτισμικό κλονισμό, γιατί ο απόδημος αντίκρισε έναν κόσμο εντελώς διαφορετικό από εκείνον που είχε αφήσει και είχε διατηρήσει στη μνήμη του.

Όπως παραστατικά περιγράφει στο υπόμνημά της η ομάδα εργασίας για την Ελληνίδα στη Βικτόρια, «για τους περισσότερους Έλληνες η παλιννόστηση στην Ελλάδα είναι άλλη μια μεταναστευτική διαδικασία, όχι επιστροφή στην πατρίδα. Πολλοί από τους συγγενείς και φίλους έχουν μεταναστεύσει σε άλλες χώρες, η εύρεση εργασίας είναι δύσκολη λόγω έλλειψης ικανοτήτων, ακόμα και η ελληνική γλώσσα έχει αλλάξει, οι προοπτικές μόρφωσης για τα παιδιά τους είναι σκοτεινές και οι άνθρωποι που θυμόντουσαν έχουν αλλάξει».[12]

Στην Αυστραλία ο μετανάστης είχε πασχίσει όχι μόνο να διατηρήσει τον ελληνικό τρόπο ζωής, όπως τον είχε εσωτερικεύσει, αλλά και να τον επιβάλει στα παιδιά του, με αποτέλεσμα να δημιουργεί σ' αυτά προβλήματα στην προσαρμογή τους στο ανθρωπογενές περιβάλλον ή στις επαφές τους με τις άλλες εθνικές ομάδες.[13]

Ο Ελληνοαυστραλός δεν είχε προετοιμαστεί κατάλληλα για να αντιμετωπίσει τη νέα πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας, επειδή υπηρεσίες για παροχή σχετικών πληροφοριών ή συμβουλών δεν υπάρχουν ούτε στην Αυστραλία ούτε στην Ελλάδα. Γι' αυτό η περίοδος αναπροσαρμογής του πολλές φορές υπήρξε πιο οδυνηρή από την αντίστοιχη της προσαρμογής του στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον της ξένης χώρας. Πρέπει να σημειωθεί ότι οι όποιες επαφές είχε προηγουμένως με τη γενέτειρά του δεν αρκούσαν για να τον ενημερώσουν για την οξύτητα του προβλήματος που θα αντιμετώπιζε επιστρέφοντας, γιατί δεν παρακολουθούσε την κατάσταση από μέσα, αλλά απέξω, ως επισκέπτης.

Ο πολιτισμικός κλονισμός δεν προκαλείται από τις μεγάλες πολιτισμικές διαφορές που ο παλιννοστών μετανάστης συναντάει σε σχέση με τον τρόπο ζωής που έχει συνηθίσει στην Αυστραλία. Αυτές, στο επίπεδο της μαζικής κουλτούρας είναι πολύ λίγες, γιατί αυτή η ίδια η μαζική κουλτούρα εμπεριέχει πανανθρώπινα στοιχεία που συναντώνται σ' όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Ο κλονισμός προξενείται από το γεγονός ότι δεν αναγνωρίζει το πολιτισμικό πρότυπο που είχε γνωρίσει στην Ελλάδα, και που το είχε διατηρήσει στο νου του στη νέα του πατρίδα, και το οποίο νόμιζε ότι θα βρει αναλλοίωτο, ανέπαφο.

---

11. *Οι Έλληνες στη Βικτόρια: Κυβερνητικές Πολιτικές, Κατευθύνσεις και Πρωτοβουλίες*, Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987, σ. 10.

12. *Η Ελληνίδα στη Βικτόρια*, Υπόμνημα της Ελληνικής Παροικίας, αρ. 5, Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987, σ. 13.

13. *Η Ελληνική Νεολαία, Θέματα και Προτεραιότητες*, Ενημερωτικό Έγγραφο, αρ. 7, Ελληνοαυστραλιανό Συνέδριο 1987, Melbourne, Australia, 13-15 Μαρτίου 1987, σ. 12.

Υπάρχει όμως και άλλος λόγος, εξίσου ουσιώδης με τον προαναφερθέντα, που επενεργεί αρνητικά στον ψυχικό κόσμο του μετανάστη. Συγκεκριμένα, ο Έλληνας εργαζόμενος στην Αυστραλία συνήθισε σ' ένα ανθρωπογενές περιβάλλον που παρέχει αρκετές διευκολύνσεις στο άτομο, στις διαδικασίες της καθημερινής του ζωής και ιδιαίτερα στις συναλλαγές του με τους κρατικούς και τους ιδιωτικούς φορείς. Αντίθετα, η Ελλάδα στον τομέα αυτό υστερεί σημαντικά και δεν έχει κάνει άξια λόγου βήματα βελτίωσης από την εποχή που ο κύριος όγκος των μεταναστών εγκατέλειψε τη χώρα για ανεύρεση καλύτερης τύχης στη μακρινή ήπειρο. Εξάλλου οι απόδημοι, λόγω του νεαρού της ηλικίας τους κατά την περίοδο της αναχώρησής τους, δεν είχαν τη δυνατότητα να γνωρίσουν από κοντά το ελληνικό γραφειοκρατικό σύστημα· οι κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που πιθανόν να είχαν πριν μεταναστεύσουν λησμονήθηκαν ή αμβλύνθηκαν με το πέρασμα του χρόνου.

Έτσι τα εμπόδια που προβάλλει το ελληνικό γραφειοκρατικό σύστημα στον παλιννοστούντα μετανάστη εκλαμβάνονται από τον τελευταίο ως απόδειξη της αδιαφορίας της πολιτείας γι' αυτούς. Στην πραγματικότητα, βρίσκονται στην ίδια ψυχολογική κατάσταση με το παιδί που νομίζει ότι έχει απορριφθεί από τους γονείς του.

Μια τρίτη πηγή απογοήτευσης εντοπίζεται στα περίεργα συναισθήματα που τους προκαλεί η ανακάλυψη του γεγονότος ότι πολλές φορές το βιοτικό επίπεδο συγγενών και φίλων που έμειναν στην πατρίδα έχει ανέβει αλματωδώς και συναγωνίζεται ή ακόμη υπερβαίνει το δικό τους. Αυτοί όμως χρειάστηκε να περάσουν από σκληρές δοκιμασίες για να φτάσουν εκεί όπου οικονομικο-κοινωνικά έφτασαν.

Οι δυσκολίες της αναπροσαρμογής δημιουργούν μια ποικιλία προσωπικών προβλημάτων αλλά και αντιδράσεων από τη μεριά των παλιννοστησάντων μεταναστών που πολλές φορές, και αν οι συνθήκες το επιτρέπουν, παίρνουν για άλλη μια φορά το δρόμο της φυγής, του ξενιτεμού. Επιγραμματικά περιγράφουν τα συναισθήματα του, για δεύτερη φορά, μετανάστη στην Αυστραλία τα μέλη της ομάδας εργασίας για την Ελληνίδα στη Βικτόρια: «Δεν είναι ασυνήθιστο για τους Έλληνες που ξαναγυρίζουν στην Αυστραλία να λένε: "Δεν μπορούμε να ζήσουμε πια στην Ελλάδα. Η Ελλάδα έχει αλλάξει και χειροτερέψει". Η Ελλάδα δεν έχει αλλάξει και χειροτερέψει. Απλώς έχει αλλάξει».[14]

Στην πραγματικότητα άλλαξε η κοσμοθεωρία του Έλληνα και η κοινωνική του συμπεριφορά, όπως άλλωστε έχει αλλάξει, αντίστοιχα, και ο μετανάστης ο οποίος έχει αποδεχτεί τρόπους και συνήθειες ζωής που κυριαρχούν στην Αυστραλία. Και αυτές τις επιφανειακές ως θεμελιώδεις μεταβολές στην κοσμοθεωρία τόσο τη δική του, όσο και των συγγενών του στην Ελλάδα δεν μπόρεσε να τις συνειδητοποιήσει ο μετανάστης στην Αυστραλία, ούτε φρόντισε κάποιος φορέας να του τις επισημάνει.

Έτσι, για να αποφύγει ή να ελαχιστοποιήσει ο παλιννοστών μετανάστης τις συνέπειες από τον πολιτισμικό κλονισμό και τα προβλήματα της αναπροσαρμο-

14. *Η Ελληνίδα στη Βικτόρια*, ό.π., σ. 13.

γής –που μπορούν να του αφήσουν πολλά δυσάρεστα ψυχολογικά κατάλοιπα και να δυσκολέψουν αφάνταστα, επιμηκύνοντας, συγχρόνως, την περίοδο της προσαρμοστικότητάς του στο νέο πλέον γι' αυτόν περιβάλλον–, είναι απαραίτητο να προηγείται μια ενημέρωση που θα δίνεται μέσα από ένα προσανατολιστικό πρόγραμμα που θα πρέπει να προσφέρεται τόσο στην Αυστραλία, όσο και στην Ελλάδα. Και βέβαια η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, από την ίδρυσή της το 1983, έχει προχωρήσει στην οργάνωση πολλών προγραμμάτων ενημέρωσης των Ελλήνων μεταναστών που βρίσκονται σε διάφορα μέρη του κόσμου.

Οι παρεχόμενες πληροφορίες καλύπτουν τον οικονομικό και διοικητικό τομέα. Δεν ενημερώνουν όμως τον επαναπατριζόμενο για όλο το φάσμα των προβλημάτων και των δυσκολιών που θα αντιμετωπίσει. Κυρίως δεν έχει προσεχτεί το θέμα της προσαρμογής του στο νέο περιβάλλον, έπειτα από τις τόσο ουσιώδεις αλλαγές που έχει υποστεί τις τελευταίες δύο τρεις δεκαετίες το ελληνικό πολιτισμικό σύστημα, μολονότι το θέμα αυτό είναι βασικό για να παραμείνει ο παλιννοστών μετανάστης στην Ελλάδα χωρίς προβλήματα.